

לשיקומה של תכלית

הקיום הלאומי

התיאולוג והפילוסוף פרופ' **אמיל פקנהיים** פירסם ספרים רבים בתחומי התמחותו. הוא נודע בעיקר בתרומתו לחקר ההיבטים הפילוסופיים של השואה ולקחייה. א"פ הוא חבר מערכת **נתיב** ומשתתף קבוע בכתב העת. מאמרו "ירושלים – **הסכר האחרון**" ראה אור בגיליון 1/95.

בימים אלו יוצא לאור ספרו של **משה שמיר** "זרקור לעומק", בהוצאת דביר, שעיסוקו נושאי דת ומדינה. מ"ש הוא עורך המדור לספרות ב**נתיב**.

הפובליציסט והסופר הוותיק **צבי שילוח** הוא חבר מועצת המערכת של **נתיב** ומפרסם דרך קבע בכתב העת. מאמרו האחרון בנושא היה: "עלייתה וקריסתה של תנועת העבודה הישראלית" **נתיב**, גיליון 5/95.

ד"ר **מרטין שרמן** מלמד בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת תל-אביב. במאמרו "נתניהו: הגות מדינית במבחן המעשה – עיונים ב-**מקום תחת השמש**", **נתיב** 4/95, מציג המחבר את הזיקה של ראש הליכוד דאז בין כתביו למעשיו.

פרופ' **יחזקאל דרור** מלמד בחוג למדעי המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים. פרופ' דרור מתמחה בתחומי תכנון מדיניות ארוכת טווח ותורת הביטחון. על פרסומיו הרבים נמנית הסידרה "תזכיר לראש הממשלה" בה מפתח המחבר אסטרטגיה-רבתי לישראל. מאמרו האחרון ב**נתיב** בנושא הנדון היה "הסכם אוסלו בראייה אסטרטגית-רבתי", גיליון 2/95.

שיבתם השנייה של היהודים לירושלים

מותה ותחייתה של התקווה היהודית

אמיל ל. פקנהיים

השיבה הראשונה היתה בגדר הגשמתה של תקווה; ואילו השנייה התרחשה, ויכולה היתה להתרחש, רק משום שתקווה אשר נרצחה – קמה לתחייה. הדרך מאושוויץ לירושלים נושאת בחובה מסר שאינו עמוק ונשגב פחות מן המסר של **מוות ותחייה**. לדידם של היהודים, כמו גם הנוצרים, הביטוי הקלאסי שלו הוא פרק ל"ז בספר יחזקאל.

"התקווה", הימננה הלאומי של ישראל כיום, רומזת לקטע אחד בפרק זה – אך רק כדי לסתור אותו. בחזונו של הנביא יחזקאל, העם היהודי הוא המון עצמות יבשות המפוזרות סביב בקעה, ורק נס אלוהי יכול להקימן לתחייה (ויחזקאל חוזה שהדבר אכן יקרה). ללא נס זה ובכוחות עצמן, אין ה"עצמות" יכולות לעשות דבר אלא לקונן "אבדה תקוותנו" (ל"ז, י"א).

אך "לא אבדה תקוותנו", אומרת "התקווה" במחאה, ומפצירה בציונות לעשות לשם כך. בדבקות ובסבלנות חיכו יהודים זמן רב, די והותר, להגשמת ההבטחה; ועתה, מבלי לחכות עוד, עליהם לאסוף את כוחותיהם ולשוב לירושלים – בעזרת השם אם אפשר, ובלעדיה אם יש צורך. רגש דתי עדיין מפעם בהימננו, אך הוא זוכה להשתנות בהשפעת דחיפות הפעולה, הביטחון העצמי של בן-האנוש, והתקווה המודרנית-חילונית.

"התקווה" חוברה בטרם התרחשה השואה, וכך כמונן גם חזון הנביא יחזקאל. מה קרה לשניהם בברגן-בלזן, טרבלינקה ואושוויץ?

ה"עצמות" של יחזקאל נפלו במלחמה; אך מן היהודים בשואה נמנע הקרב, על ההזדמנות הניתנת בו ועל הכבוד. אלוהי הנביא פותח קברים; בשואה – לא היו קברים. החזון החזק והאיום ביותר שיכול יחזקאל לדמיין הוא עצמות "יבשות מאוד" (ל"ז, ב'). אבל הרייך השלישי אפילו לא הניח לעצמות היהודים לשכב בשלום אלא טחן אותן לאבק ופיזר את האבק בנהרות; אכן, בעיניו שלו, היה זה באמת ההישג הגדול ביותר. הם רצחו את ששת המיליונים, וגם את חזון העצמות היבשות ותחייתן, על פי יחזקאל. התקווה עצמה נרצחה, והיתה – כפי שניסח זאת אחד

מדוע נהוג לומר כי עשרת השבטים "אבדו"? על השאלה האמיתית – מדוע **לא** אבדו שני השבטים האחרים: – יש רק תשובה אחת. בעודם מגורשים מארצם לגולת אשור, לא נוכל לדמיין את עשרת השבטים מקוננים: "אם אשכחך, שומרון"; לפיכך, ממש כפי שהתכוונו אלה שהגלו אותם, התבוללו עשרת השבטים ונעלמו. אלמלא ירושלים, היו גם שני השבטים האחרים "אובדים". אך כשהוגלו מן העיר, הם לא שכחו אותה, סירבו לוותר עליה, בכו לה, ערגו לשובם אליה, ולבסוף שבו. אילמלא השיבה הזו אליה, היתה הגלות סופו של כל העם היהודי, לדידם של השבטים שבאשור – החל בשנת 722 לפנה"ס, ולדידם של שאר השבטים שבבבל – החל בשנת 586 לפנה"ס.

השיבה לירושלים היתה אפוא אירוע הרה משמעות בהיסטוריה היהודית; היא היתה כזו גם מעבר להיסטוריה היהודית. אילו "אבדו" כל ישראל, לעולם לא היו נולדות "אחיותיה" הנוצרית והמוסלמית של היהדות (כפי שלמדתי לכנותן בשיעורי ההכנה לבר-המצווה). הגם, למותר לציין שלא הנצרות ולא האיסלאם הפגינו אי פעם הוקרה רבה במיוחד לשיבת היהודים לירושלים.

שיבתם השנייה של היהודים לעיר התרחשה ומתרחשת החל ב-1948, ובהיקף של ממש – מאז מלחמת ששת הימים. האם היא תהיה, להבדיל משיבתם הראשונה, רק אפיזודה חולפת המוטלת בספק? או להיפך, בדומה לשיבה הראשונה, אירוע הרה משמעות בהיסטוריה היהודית ואפילו, כבעבר, גם מעבר לה? על השאלות הללו הולך ומתפתח כיום מאבק, אפילו בתוך היהדות עצמה, אך גם בינה לבין חלק גדול או רובו של העולם. המאבק, ניתן לנבא בביטחון, ימשך זמן רב.

השואה בין שיבת היהודים הראשונה לירושלים לבין שיבתם השנייה מעוררת מחשבה. הראשונה אירעה לאחר פחות משבעים שנים שבנואה; ואילו השנייה, לאחר כמעט אלפיים שנים. הראשונה היתה שיבה מארץ אחת בלבד – בבל; ואילו השנייה, מכל קצוות תבל. הבדלים אלה ראויים לציין, אך הם מחוורים לעומת הבדל שלישי.

בעיר ויבואו להתפלל בה, לא על אף שיבת היהודים אליה, אלא בשל כך.

לפי שעה, לשיבת היהודים השנייה, כמו לראשונה, יש אויבים, אפילו בקרב העם היהודי, קל וחומר מחוצה לו. בעניין זה יש כאלה המרחיקים לכת אפילו עד כדי הכחשת כל זכויות היהודים על ירושלים. יהודים היו תמיד, והינם גם עתה, בבחינת אורחים לא קרואים. ל"טובת" העבר הקדום בודים עתה אויבי היהודים נוכחות ערבית בעיר, אשר קדמה כביכול לדוד המלך, האורח היהודי הלא-קרוא הראשון; ו"למען" עתיד "השלום" הם צופים נטישה של היהודים. הצלבנים, הם אומרים – באו, עזבו, והותירו מאחוריהם חורבות אפופות חול. כך יהיה, על פי גירסתם, עם היהודים.

אלא שהצלבנים באו לירושלים – ואילו אנו שבים אליה. הם נטשו – ואילו אנו באנו כדי להישאר. ובעוד שהם הותירו מאחוריהם חורבות אפופות בחול, אנו חזרנו אליה על-מנת לשוב ולבנותה מחדש.

במאבק על ירושלים על היהודים לעמוד איתן. התקווה היהודית שנרצחה באושוויץ קמה לתחייה בירושלים. וכי עלה על הדעת שהיהודים יניחו לה למות בשנית? ■

הניצולים – "האחרונה למות". וכך, כמו שלימדו ניצולים אחרים, ניתן לחיות לאחר השואה מבלי להינצל ממנה.

מה אפוא נותר מיחזקאל? רק המוות ותחיית התקווה עצמה. כשהתקווה נרצחה באושוויץ, היה זה ל"כל בית ישראל" (יחזקאל, ל"ז, י"א). גם הדרך מאושוויץ לירושלים – תחייתה של התקווה שנרצחה – נכונה לא רק לחלק אחד מן הניצול אלא לכולו. במהלך ליל הסדר, שנה אחר שנה, מחיים היהודים את יציאת מצרים. כך הם עושים גם בשירם את "התקווה" – בירושלים, אך גם בניר-יורק, טורונטו, לונדון וקייפטאון. ההימנון, גם אם אלה השירים אותו אינם מודעים לכך בהכרח, מחייה מחדש את מותה ותחייתה של התקווה היהודית.

שתי "אחיותיה" של היהדות החמיצו את ההזדמנות להוקיר את שיבת היהודים לירושלים בפעם הראשונה. האם יבחינו בהזדמנות החדשה הנמצאת להן בשנית – יבחינו ויבינו אותה? יש לקוות שכך, שכן השלום יבוא לירושלים כשנוצרים ומוסלמים יחיו בירושלים, יישארו

לקראת רנסאנס ציוני

משה שמיר

תחת השמש", מציבים חכמים בעלי ניסיון את פסוקם שלהם: "יש רק חדש תחת השמש!" – ותעשיית החדשות העולמית, שאין מהירה ממנה להתפתחות ולהתנפחות ולפרישת רשתות השפעה – עושה הון מן השימוש בדראמטיזציה של המושג.

הנה חדשה מרעישה, "רעידת אדמה" פוליטית בישראל – והעולם כולו מהדהד עם ריגשת המהפך משמאל לימין בארץ קטנה ומרגיזה זו, שאינה חדלה לספק חדשות מרעישות מיום שנוסדה.

אכן, יש לנו ממשלה חדשה, שקמה כניגוד לקודמתה, יש לנו אנשים חדשים עימם ניתן לצפות למדיניות חדשה, לחוש אווירה חדשה, שונה הרבה מקודמתה.

אבל דבר אחד לא השתנה ואין בו כל חידוש או תפנית: **מלחמת הערבים נגדנו!** התרגלנו במידה כזאת לחיות במצור, כשחרב מונפת על ראשנו – עד כי אין אנו חשים, כיצד כל רגע וכל תחום בחיינו שרויים באימת-מוות. שיגרת סף האסון היתה לנו לנורמה של חיי יום-יום, עד כדי קהות

ל כאורה, ולפי האמור בהמשך הדברים, צריך הייתי לבקש לי כאן כותרת עברית. "התחדשות", "תחייה", "לידה חדשה" – אומרות מה שדרוש שיתנוסס בראש הניסיון הנוסף הזה לעמוד נגד הזרם האנטי-ציוני בחיי הרוח שלנו, ואפילו להעז לבלום אותו. אבל הפעם דרוש הַדְגָש מיוחד על האמונה, כי בעקבות המהפך הפוליטי אפשר לצפות לשפע צמיחה בחיי התרבות, הספרות והאמנות – כפי שהדעת מצויה עם השימוש במושג "רנסאנס". הרי גם באירופה של שלהי ימי הביניים התבטא הרנסאנס לא רק בגילוייה מחדש של הקלאסיקה היוונית-רומית, אלא בשפע גועש של יצירה אמנותית, הגותית, ספרותית, שכולנו ניזונים ממנה עד היום.

מושגי ההתחדשות, החידוש, השינוי – יש בהם פיתוי לשימוש חפז וקל. כנגד פסוקו של קהלת, כי "אין חדש

כולו זקוק לטיפול נמרץ, בכל התשתית המוסרית והרעיונית של חייו.

★

רנסאנס **ציוני**, אני חוזר ומטעים. במאתיים השנים האחרונות, ובוודאי במאה השנים מאז קום הציונות המדינית, ובוודאי שבועות החמישים השנים מאז השואה – אין ולא יכול להיות כלי המכיל את כל יסודות הקיום היהודי – אלא הציונות.

הדבר הראשון הדרוש ליצירת אקלים של רנסאנס ציוני – הוא חידושה וחזוקה של תודעת ה**שייכות**. שייכות כפשוטה, וכהרגלנו בה במורשתנו הציונית: שייכות לעם היהודי, כי יש עם יהודי, כי הוא משען חיי כל אחד מאיתנו, ואנו כולנו משען חייו. אפשר להגדיר זאת גם על דרך השלילה: כל מה שהשמאל ה"פוסט-ציוני", האנטי-ציוני, הפרו-אשפ"י, מנסה להרוס, לקעקע, לכרסם, יהיה על הרנסאנס הציוני לשוב ולהחיות ולהצמיח. זה שנים, ולא מתמול-שלשום, ובתחומי הרוח והתרבות והספרות והתיאטרון תחילה, אנו רואים את האנטי-ציונות מקצצת בכל עורק-חיבור חיוני בגוף השייכות הלאומית היהודית. בגבהות אף מתייפפת הם זורקים לנו גט פעמיים ביום, וביטוי המפתח: **שני עמים**. ישעיהו לייבוביץ' המציא את הביטוי הזה ביחס למרחק בין דתיים לחילוניים. תלמידו אוהבי-שינאתו מגדילים את המרחק הזה עד אין לעבור. במדור השמאלני-כנעני של בית-המדורש הזה משמיעים קולם **מכחישי הקשר בין ישראל לגולה**. עוד עורק שייכות מנותץ.

באחרונה, ובעיקר לאחר מפלת השמאל בבחירות וירידתו לאופוזיציה נטולת שררה, אבל הרבה לפני כן מתחת לפני השטח – עולה פיצול מסוכן חדש על הפרק, ה**פיצול בין שמאל לימין**, שפרשני מקומונים מנפחים אותו עד כדי קרע לאומי בין "צפון" ל"דרום", בין מזרחיים לאשכנזים. כפי שקורה לפעמים בפליטת פה – חשיפת אמת סמויה – קרה בשטות האומללה שהטיחה אותה אשה אומללה בפני העם כולו: או שתקבלו את דעתי (ואת שלטוני) – או שאני הולכת מפה (סליחה: "מתחפפת מפה"). בצירוף הנפוץ של סוביזם ושמאלנות הודיעה לנו הגברת כי לדידה – אין עוד שייכות.

ובכן, נגד כל חתרנות ההרס הזאת – **חיזוק תודעת השייכות במלוא משמעותה** – **כיעד ראשון** לרנסאנס ציוני.

★

שייכות היא לא רק אחדות. היא גם **ייחוד**. היא לא רק **זהדות** מלאה כלפי פנים – אלא גם **שמירת עצמיות כלפי חוץ**, הגנה על העצמיות הזאת, טיפוח המקוריות, ומכאן בקשר אורגני חד משמעי: **חירות לאומית** כיעד עליון. מושג החירות הלאומית מקיף את היסוד המדיני, הביטחוני, הכלכלי – ובר-זמן, באותה מידת חשיבות – את היסוד

שכל. כבר איננו מבחינים במתרחש דרך קבע בשדות תעופה, בכבישים, בפתח בנייני ציבור, בשערי בתי-ספר – הרי אין דקה, אין שנייה, שאין עצבינו (והאחראים לביטחוננו) עומדים הכן לספוג את המהלומה הנוראה הבאה. כל הווייתנו מתוכנתת על "הוראת ספיגה" מתמדת. או בקיצור ולסיכום: **הבעיות הקשות**, היסודיות והגדולות של מדינת ישראל – **לא השתנו** כלל וכלל.

ואם כך הדבר לגבי הבעיות החיצוניות, כגון ביטחון, עצמאות מדינית, משק וכלכלה – על אחת כמה וכמה נכון הדבר לגבי בעיות הפנים. המצב הנפשי היסודי, שעיקרו אובדן אמון-עצמי, המצב הנפשי של פושע מתחרט – לא השתנה עם ניצחוננו של נתניהו בבחירות לראשות הממשלה. החלל הריק הרוחני והרעיוני לא התמלא פתאום עם חיזוק מגמת השותפות לעבר הסיעות הדתיות.

★

יש יותר מגורם אחד להתמוטטות מבנים אדירים, שנדמה היה כי הם מהווים את אושיות המפעל הציוני בכל תחום, אבל אין חולק על כך שהגורם הראשי היה ועודנו **התחסלות הגרעין האידיאולוגי** בחברה הישראלית, ודווקא באותם מחלקיה שהגרעין האידיאולוגי היה מקור חיותם. ניצחוננו של נתניהו והמחנה הלאומי עימו הוא, כמובן, מפלה קשה לשמעון פרס, למדיניותו ולמחנהו השמאלי – אבל לא ניצחון נתניהו גרם לקריסת מחנה השמאל, הנאחו עדיין בתואר של "תנועת עבודה", אלא **קריסתו הפנימית של מחנה השמאל גרמה לניצחוננו של נתניהו**.

פשיטת הרגל של העיקרון האידיאולוגי היכתה קודם כל במחנה השמאל, כי תפקידה של האידיאולוגיה היה הרבה יותר מרכזי במחנה זה. נצביע רק על שלבי ההתמוטטות, מבלי לנסות אפילו להגדיר את הקשרים ביניהם, קשרי סיבה ומסובב או קשרי נדחה ונדחק. **ירידתה של התנועה הקיבוצית**, שהחלה למעשה עם הקמת המדינה, התבטאה ומתבטאת בראש ובראשונה בהימחקות הדור השני. **סגירת עיתון "דבר"** (לאחר ניסיון החיאה כושל) היא רק שפל ההתרסקות של כל העיתונות המפלגתית בישראל, שהחלה דווקא בימין – אבל קיבלה ממדי קטסטרופה מוסרית, בהיסגר בזה אחר זה כל כלי הביטוי של תנועת העבודה, החל בכבדי המשקל מסוג "מולד" או "מבפנים", דרך השבועונים הוותיקים ("הפועל הצעיר") והצעירים ("מבואות", "אות"), עד לבסוף ובה אחר זה היומונים היומריים (שמילאו תפקיד חשוב בזמנים שונים) – "למרחבי", "על המשמר" ו"דבר".

בשנים האחרונות, ודווקא במצורף להשתלטות המחודשת של מפלגת העבודה על קופת המדינה, **חוסלה למעשה האימפריה הכלכלית, החברתית, הארגונית והכספית של תנועת העבודה**. לפנינו מוטל פגר של מנגנונים מסובלי-עסקונה – אבל **הגסיסה** הממושכת היתה כולה **בתחום הרוח**. אלא דא עקא: בתחום הרוח אין מחיצות. כולנו חולים במחלת אי-ספיקה רעיונית. לא רק תנועת העבודה זקוקה ל"טיפול נמרץ". העם היושב בציון

אם חובל וקולקל ביוזעים ובלאי-יודעים. המנהיגות החדשה בישראל יכולה – וחיבת – לסייע לתהליך הצמיחה המחודשת מתוך חיזוק ועידוד תחומי-פעולה שאין בהם חידוש תחילה, שלמעשה מקובלים הם באופן תיאורטי על הכל, אבל באחרונה הוזנחו ואפילו הופקרו אל מול השיטפון ההרסני של תרבות לעז קלוקלת, בלבוש-עֶבְרִיָה המקורי או בסמרטוטי-חקיינות תוצרת הארץ.

הלשון העברית – המופת הנהדר של שייכות ושל ייחוד ושל חירות – הסגולה היחידה ששום עם זולתנו אין לו טענת זכות עליה, ועם זאת כוחה יפה כיום מכוח הדת כגורם של אחדות בישראל – הלשון העברית חייבת להיות מושא הטיפול והעידוד הראשון, מבלי שיהיה בכך משום "התערבות מלמעלה מצד השלטון".

הלשון העברית – והיא כוללת את כל נכסי הנצח שלה, מן התנ"ך, ועד ספרות ימינו – הלשון העברית נהדפת כיום אחורה, נאנסת, מחוללת ופשוט מגורשת, כמעט בכל תחום בחיי החברה, בתקשורת, בבידור, בחינוך. גישה חיובית, פעילה, מהפכנית באמת בתחום זה מחייבת כמובן עבודת תכנון רחבה – אבל יהיה זה סימן מעודד לכוונותיה הרציניות של הממשלה החדשה, אם כמה פעולות פשוטות וישירות יינקטו כבר בחודשים הראשונים לשלטונה.

לא עלינו המלאכה לפרט או להציג "נייר עבודה" בנושאים אלה (אף כי מגירותיו של כותב טורים אלה מלאות בחומר בדוק וישים) – אבל נראה עצמנו כמתחילים במצווה, אם תתעוררנה מחשבות אחדות טובות בקרב נבחרינו ■

הרוחני והתרבותי. על חירות כזאת נלחמים, עליה מגינים – ובשעות הכרעה מוסרים עליה את החיים.

צר היה לי לראות באחרונה את ידידי, מורי ורבי בידיעת הארץ ובאהבת כל אשר בה, את **עזריה אלון**, מתלבט ומחסס לומר דבר ברור בשעת ויכוח בטלוויזיה על אמת משמעותה של **מצדה**, בעבר ובהווה. כנגד אותו קשקשן מדופלם שניסה לומר, כי גבורת מגיני מצדה לא היתה ולא נבראה, רק משל היתה – תמהתי על עזריה שלא השיב לו בנוסח אל"ף-בי"ת, שרק עמי-ארצות או מכחישי-אמת מדעת אינם יודעים אותו: מגיני מצדה (כממשיכי המרד הגדול), מתחילת המצור ועד סופו המר (בידי עצמם או בידי האויב, אין זה משנה) – שומעי נאומו ההיסטורי של אלעזר בריאייר – נאום שנבע מהם, מחייהם, ממאבקם, מידיעת סופם – מגיני מצדה נלחמו ומתו משום **שטוב המוות מחיי עבדות**.

"פולחן מצדה", שאמנם כן, היה גילוי אופייני של הציונות הקלאסית, החלוצית, ה**עובדת** אז וה**אובדת** היום – "פולחן מצדה" לא היה מעולם פולחן של מצור, מעולם לא היה קיבעון של "כולם שונאים אותנו" – אלא היה הכרזה גאה כי **אנו שייכים לעם הנלחם על חירותו**, בעבר ובהווה ובעתיד.

אמרנו שלושה דברים עד כה: **שייכות, ייחוד, חירות**. ערכים כאלה, ולא סימנתי אלא קצת מקצת היקפם – ערכים כאלה אין מנחילים מלמעלה, ושום צו מגבוה לא יפיח בהם רוח חיים. הם חייבים לשוב ולהשתרש בנפשות ולצמוח ולהתענף מקרקע המציאות, ממה שכבר ישנו, גם

על פרשת דרכים

צבי שילוח

לאחר העידן הבן-גוריוני. מעולם לא התבזתה כל כך המילה "ארץ-ישראל", ולא נעלמה המילה "מולדת" בפובליציסטיקה ובשירה. "ארץ ישראל השלמה מתה" הכריז יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, חובש הכיפה, אברהם בורג. למען "הישג" זה של השמאל השתוללה בעיתונות (כשהמוביל בעניין זה היה עיתון "הארץ") תעמולה פוגרומיסטית נגד המחנה הלאומי. על פי סגנון הוויכוח הציבורי התחוללה בארץ מלחמת אזרחים, שהוגברה לאחר רצח יצחק רבין ז"ל, רצח שאף הוא ממאפיינייה של מלחמת אזרחים. שהרי בשום אומה לא היתה עוברת מסירת חלקי מולדת ללא מלחמת אזרחים עקובה מדם. הרצח המתועב, ואף האווילי מבחינתם של שוחרי ארץ-ישראל השלמה, עורר בשמאל תקווה לניצחון בבחירות לכנסת, אשר נועדו לסתיו. ואם יצאנו ממערכת

גל הזהב או ימות המשיח" קבע בן-גוריון את **ייע** סיסמת מפלגתו במערכת הבחירות לכנסת השנייה. זו היתה תשובתו לסיסמת המפלגה הליברלית (אז מפלגת הבורגנות והאליטה הפיננסית, בדומה למפלגות "העבודה" ומרצ בימינו): "תנו לחיות בארץ הזאת", משמע: "לעשות חיים" – הדוניזם. היו אלה ימי קליטת העלייה ההמונית שהכפילה את מספר היהודים בארץ, ימי המעברות והצנע. לא במקרה מנה השופט העליון מאיר שמגר, בנאומו כחתן פרס ישראל השנה, את ההדוניזם כאחד ממאפיינייה של החברה בארבע שנות שלטון השמאל העכשוויסטי, הפוסט-סוציאליסטי והפוסט-ציוני, המוכן נפשית להחליף את מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי במדינת אזרחיה.

ארבע שנות שלטון השמאלנות היו המשמעותיות ביותר

הרגע האחרון ניצחון לפרס – הכויבו, ובנימין נתניהו ניצח. בליכוד סבורים שהדבר קרה בשל הטשטוש שנהג נתניהו בינו לבין פרס בנושא השלום. פרס העלה על נס את מנחם בגין, עושה השלום הראשון, בהסכמי קמפ-דייוויד, ואילו נתניהו התחרה בפרס בשאלה "שלומו" של מי טוב יותר. ועדיין איננו יודעים מה יתבע הנשיא קלינטון מראש הממשלה בעד "השלום הבטוח" שהתחייב לו.

כשהנשיא קארטר ביקש בשעתו מיצחק רבין, שלושה חודשים לפני הבחירות ב-1977, את כל סיני, וזאת כדי להניע את סאדאת לכוון שלום אמת עם ישראל, סירב ראש הממשלה דאז. כשהועמד מול התחייבותה של ממשלת אשכול ב-19.6.67, בה היה חבר גם מנחם בגין, להחזיר את סיני ואת רמת-הגולן, השיב רבין: אבל בינתיים היתה מלחמת יום-הכיפורים וכל ילד בישראל שואל "מה היה קורה לנו במלחמת יום-הכיפורים אילו מצרים וסוריה היו תוקפות אותנו ביום הקדוש מהגבולות של הקו הירוק". הנשיא קארטר רגז, ורבין בדרכו ארצה שמע ברדיו שהנשיא הטרי של ארה"ב, "שהזכיר למנחם בגין את זיבוטינסקי", מעלה את הבעיה של מולדת לפלשתינאים. חמתו של רבין בערה בו, וברידתו מן המטוס העניק ראיון ל"מעריב", בו תקף קשות את נשיא ארה"ב, ולא זו בלבד שדחה מכל וכל את טיעונו עוד הוכיח אותו על כסילותו.

הנה כי כן, מה שדחה רבין מכל וכל, קיבל על עצמו מנחם בגין, במוסרו את כל סיני עד כדי הריסת חבל ימית ועד הגריר האחרון בטאבה, והחמור מכל: בהסכמתו לאוטונומיה, כלומר מימשל עצמי, לערביי יהודה, שומרון ועזה. אריק שרון הודה לפחות שטעה אז בתמיכתו למסור את כל סיני, אבל הוא יכול להתגאות בהתנחלות רבתי שהשאיר לנו בימי כהונתו של יצחק שמיר. לעומת זאת, בנימין נתניהו וחבריו בליכוד השלימו עם מציאות הסכמי אוסלו, בטענה התמוהה ש"אין ממשלה חדשה יכולה להתכחש לחתימתה של ממשלה קודמת". וכי נעלם מעיניהם שממשלת רבין-פרס הפרה בריש גלי כל מה שעליו הוסכם בקמפ-דייוויד ובמדריד? וכי אין עמדה פורמליסטית זו מזכירה את המשל שהמשיל זיבוטינסקי על הצרפתי, שעמד דום בשעת נגינת המרסיליזי ולא זו כשגנב הוציא מכיסו את ארנקו?

אם הסכמי אוסלו הם אסון בעיני הליכוד, אזי חובה להילחם נגדם, כפי שלחמנו נגד הספרים הלכנים כשהיינו רק קומץ יהודים במה שכונה אז "היישוב". ואז לא היה צה"ל, זיבוטינסקי לא היה בשלטון. תנועת העבודה לא השלימה עם העבודה הערבית בפרדסי האיכרים היהודים, מורשת העלייה הראשונה, ודוד בן-גוריון כראש-ממשלה, העביר את בירת ישראל מתל-אביב לירושלים בניגוד להחלטת האו"ם ולמרות כעסה של ארה"ב. ההשלמה עם המציאות היתה תמיד תכונתם של התבוסתנים. בן-גוריון גם עמד נגד לחציו של הנשיא קנדי בעניין הכור בדימונה, ומנחם בגין נתן הוראה להפציץ את הכור האטומי בעיראק. פעולות אלה היה מסוכנות כמו מבצע אנטבה שעליו החליט פרס, או מלחמת ששת הימים שבה נאלץ לפתוח לוי אשכול. צריך להיות תמים ברמתו של פרנסיס פוקוימה, כדי להאמין במזרח תיכון חדש, אשר יקום בעזרתם של יאסר

בחירות רוויית שינאה תהומית שכזו ללא קורבנות אדם, הרי גם זהו נס, כשם שניצחונו של נתניהו אף הוא בבחינת מעשה ניסים.

חובה להילחם נגד הסכמי אוסלו

יה עבודה" רואה בניצחונו של נתניהו מעין רעידת אדמה, ואינה חשה שרעידת האדמה המהותית התחוללה עם חתימת הסכמי אוסלו. ממשלת רבין-פרס, שהתבססה על גוש פרלמנטרי חוסם של ערבים, הכינה את הסכם אוסלו א' בחשאיות המזכירה את השיחות החשאיות בין מולוטוב וריבנטרופ, אשר בשעתן היכו את העולם החופשי בתדהמה, ונתנו "אור ירוק" להיטלר לפלוש לפולין ולהמיט חורבן של שלושת מיליוני יהודיה עוד לפני ועידת ואנוה. שמעון פרס ליגלג על הימין ה"יזרוע פחד", כשמחנהו דומה למוכה עיוורון וחרשות, שאינו רואה את הרצח בעיני המפגינים הערביים נגד ישראל, מתעלם מהפיגועים הקטלניים בליבה של המדינה, וממשיך לדבוק בהסכמי אוסלו א' ו-ב' ובהכנה לג' ו-ד'. כטובע הנאחז בקש ניסה פרס שעתיים לפני סגירת הקלפיות לגייס את ערביי טייבה שיצילוהו מהרוב היהודי, והם איכזבו אותו. יחסם האמיתי לישראל התגלה במבצע "ענבי זעם". במבצע קדש הם שתקו, במלחמת ששת הימים החרישו, וכך גם במלחמת יום-הכיפורים. אבל מעולם לא זכה בכנסת ראש ממשלת ישראל לקריאות בוז ולכינוי "רוצח ילדים", כפי שהטיחו בפרס חברי הכנסת מהגוש החוסם שלו.

עתה, בצדק, מאשימים ראשי "העבודה" את מרצ במפלתם. יומיים לאחר הבחירות ב-1992, נודמנתו לאירוע עם אחד מראשי "העבודה", איש רבין, והצעתו לו כי יפעל להקמת ממשלה המבוססת על רוב עם צומת והמפד"ל, והוא השיב לי: "אתה תמים, מרצ תסרב לכך ו"העבודה" היא כבר בעצמה מרצ". לאחר ניצחונו הכריז רבין כי הוא ינווט והוא ינהיג, כשהוא מכוון בכך לפרס. למעשה, קרה ההיפך מכך. יוסי ביילין הוא שניווט, ואילו רבין נרתם ליוזמת השמאל הרדיקאלי ממקורבי פרס. בצדק תבעו הם שלא לקפחו בהענקת פרס נובל לשלום, וזאת, כפי שנוהגים לומר, כדי שהצדק גם ייראה...

התוצאה המיידית היתה טרור ערבי מוגבר וחלוקת תפקידים בין אש"ף לחמאס. אלה יסובבו את היהודים בכחש ואלה יטבחו בהם, וזוהי למעשה משמעותו של הביטוי "קורבנות השלום". בפברואר-מארס 1995 היתה ממשלת העבודה-מרצ בפניקה, קיוותה לעשות ענבים ועשתה באושים. הסקרים הראו מפלה ניצחת לממשלה השמאלנית, וההפגנה ההמונית בכיכר מלכי ישראל נועדה להרים את המורל של מחנה השמאל. ואז באה היריה ב-5 בנובמבר, ועם האבל האמיתי שב הסומק ללחיהם של תומכי הסכמי אוסלו. חיים רמון, לאחר שהספיק להרוס את ההסתדרות, שב ל"עבודה", שקיבלה אותו בזרועות פתוחות, והשתלב במלחמת הדיאדוכים. "השלום" שוב עלה לגדולה, וב"עבודה" שקלו לסחוט את רגשות האבל על רבין למען ניצחון בנוק-אאוט על הימין. הסקרים שניבאו עד

הנשיא קנדי מול חומת ברלין בשיאה של המלחמה הקרה – לפחות את אזכור שמה של ארצנו, ארץ-ישראל. אומרים שזו טקטיקה – הסכנה היא לפעמים שהטקטיקה הופכת לאסטרטגיה.

אחד-העם, מהוגי הלאומיות היהודית החדשה והציונות הרוחנית – מי שהתנגד לתוכנית בזל של הרצל על מדינה יהודית, כי לא האמין שהיא מעשית, ולכן הציע להסתפק במרכז רוחני יהודי בארץ-ישראל – קרא לאוסף מסותיו "על פרשת דרכים". אנו עומדים עכשיו על פרשת דרכים, כפי שעמדנו לאחר ניצחוננו של מנחם בגין ב-1977, מי שנתן לנו את הסכמי קמפ-דיוויד. רק "מולדת" מזכירה בימינו את ההתנגדות להסכם אומלל זה. ורק "ימין ישראל", שנכשלה בבחירות, מזכירה במצעה את הסכנה שבפניה אנו עומדים: שאפילו מדינת ישראל בגבולות הקו הירוק תהפוך למדינה דו-לאומית למעשה, בשל רמת הריבוי הטבעי של ערביי ישראל. התעלמות מסכנה זו ושימת מבטחנו בהסכמי שלום, לנוכח איבתם של הערבים אשר לא נחלשה כלל, אלא אף גברה לאחר הסכמי אוסלו – הן אווילות מוחלטת.

אין לנו ממי ללמוד זולת הניסיון שצברנו. עברו עלינו מאורעות ומלחמות, אך עובדה נחרצת היא שרק מלחמת העצמאות, כשעמדנו עם הגב אל הים, השאירה לנו מדינה גדולה יותר משקבע האוי"ם. אז הטיח בן-גוריון בחבריו לממשלה שהתנגדו לשחרר גם את הר חברון בטרם תסתיים המלחמה, את המלים הבלתי נשכחות: "בכייה לדורות". הוא השאיר לנו מדינה ש-90 אחוז מתושביה יהודים, עמד בלחצה של מפ"ם להחזיר פליטים ממלחמת העצמאות, והשלים את הקמת המדינה באיכלוסן של הערים הנטושות ביהודים.

אין אנו יודעים אם ומתי יראו מדינות ערב, כולן או אחת מהן, הזדמנות לפתוח במלחמה נגדנו. ברור שאנו איננו יכולים ליזום מלחמה. אך אפילו שמעון פרס, שלא רצה במלחמה חדשה בלבנון, נאלץ היה להחליט על יציאה למבצע "ענבי זעם". בלחצה של מרצ הוא סיים מבצע זה בכניעה, ועוד לא יבשה הדיו על ההחלטה וכבר מובאים חיילי צה"ל לקבורה.

תולדות הציונות הן שורה של אכזבות וניצול מוצלח של הזדמנויות. לנתניהו ניתנה הזדמנות לבטל את הסכמי אוסלו, ואנו רוצים לקוות שלא יקרה לנו שוב מה שקרה בעקבות הסכמי קמפ-דיוויד. לכן נוכל לומר לעצמנו עם השמחה על ניצחוננו של נתניהו: גילו ברעדה! ■

ערפאת, סאדאם חוסיין וחסאן טל. לאחר קריסת הקומוניזם וחסוּלה של בריה"מ התחוללה ב"עולם החדש" של פוקוימה מלחמת זוועה לא אחת, ואפילו לא חוסל לחלוטין האיום במלחמת עולם חדשה. מלחמת כל בכל מתחוללת במה שהיה פעם יוגוסלביה, וברחבי בריה"מ לשעבר מקווים לפתור את בעיית הכלכלה המפגרת קודם שיתפרצו הבעיות האתניות בצ'צ'ניה ובארצות הקווקאז. ועל מה כולם נלחמים ביניהם אם לא על שטחים, שאצלנו הפכו למושג בזוי? הסכסוך היהודי-ערבי הוא כל כך עמוק שאסור להשלות את עצמנו כי חזון ישעיהו "וגר זאב עם כבש" יתגשם על ידי נסיגות טריטוריאליות מן המולדת העברית, שהיא ערש האומה ותכלית קיומה של הציונות.

גילו ברעדה

רבים תהיה זו הפתעה אם אומר שהשלום כתנאי להתקדמותנו, מעולם לא היה דרכה של הציונות, ובוודאי לא כדי למצוא חן בעיני הבוחר, אם לקונגרסים הציוניים ואם לכנסת ישראל. גם מנחם בגין, לפני ניצחונו, לא העלה כסיסמת בחירות את השלום. הוא זכה בניצחון ב-1977 כי בעיני הבוחר, לא כל שכן בעיני חברי מפלגתו, נחשב היה הוא לאיש ארץ-ישראל השלמה. בבחירות לכנסת בטרם ניצחונו, לא נהגו דוברי מפלגתו להזכיר כי "זיבוטינסקי דגל במדינה יהודית בה "ירוּה בנחת בן ערב, בן נצרת ובני". אמנם הרצל חזה, ב"אלטנוילנד" האוטופי, שבמדינה היהודית יהיה תמיד ליד ראש הממשלה היהודי סגן ראש ממשלה ערבי, אלא שהרצל מותר היה לחזות חזיונות אוטופיים – לזיבוטינסקי כבר לא, כי הוא חווה את מאורעות 1920 ו-1929 ואת מאורעות 1936.

מפיו של בן-גוריון שמעתי, שבשיחה שהתקיימה ביניהם לאחר שחתמו על ההסכם הידוע, אשר נדחה במשאל עם של ההסתדרות, פנה אליו זיבוטינסקי בשאלה: מה הדבר שיש לעשות עכשיו לנוכח ההסכם? בן-גוריון חשב רגע, והשיב: "יש ליישב בצפיפות את עמק החולה" (שנרכש אז על ידי הקק"ל). על כך השיב זיבוטינסקי: "לא! צריך לארגן פטיציה של מיליוני יהודים למלך אנגליה נגד מדיניותה של בריטניה בארץ-ישראל, הנוגדת את הצהרת בלפור". גם עתה צריכה שאלת ההתנחלות לעמוד במוקד העשייה של ממשלת נתניהו, ומותר היה לקוות כי לאחר ניצחונו נשמע מפיו בנאום הניצחון שלו בבנייני האומה, אם לא את המילים "אני חברוני" – על משקל "אני ברלינאי" של

השפיות שבשלמות הארץ

מרטין שרמן

קביעת היעד

אין ספק כי ניצחוננו של נתניהו הוא מאורע דרמטי בתולדותיה של המדינה. אין ספק כי עבור המחנה השפוי (כלומר המחנה הלאומי) הוא גם התפתחות חיובית. אולם אל לו, למחנה זה, להקדים ולשמוח. תבוסתו של פרס מהווה אמנם תנאי הכרחי, אבל בשום אופן לא תנאי מספיק כדי להרחיק את המדינה והאומה מפי התחום, שאליה עמדו קברניטי השמאל להצמיד אותן. כתוצאה מהירושה האומללה שהותירה לה קודמתה, ניצבים בפני הממשלה החדשה אתגרים רבים, כמעט בלתי אפשריים.

יתרה מזאת, תוצאות הבחירות מגלות דפוסי הצבעה החושפים מספר תופעות מדאיגות ביותר. עצם העובדה שקרוב למחצית האוכלוסייה היהודית תמכה במדיניות אוסלו, מעידה על כשל חמור בהעברת מסריו והבהרת עמדותיו של המחנה הלאומי. ועצם העובדה שחלק ניכר מאוכלוסיות העילית במדינה – באקדמיה, בכלכלה ואף בממסד הצבאי – הביע תמיכה פומבית מובהקת במדיניות אשר איננה רק משוללת היגיון ונטולת אחריות, אלא היא גם נחלה כישלון צורב במבחן היישום שלה, מראה על פגם מהותי בריקמה הלאומית הישראלית. ולכן, על אף המשימות הרבות וכבדות המשקל הניצבות בפני המנהיגות החדשה במישור הביצועי, משימתה העיקרית, החשובה והדחופה ביותר, תהיה במישור התפיסתי-ערכי.

הממשלה הקודמת הסבה נזק חמור לכמה מהמרכיבים החיוניים ביותר אשר היוו את תמציתו של האתוס הציוני מאז ראשיתו. ללא שינוי משמעותי בהקשר זה, לא תהיה כמעט תועלת (או תוחלת) למאמצים בתחומים היותר "מעשיים" כביכול. והרי בלי לעצב מחדש תפיסות וגישות יסוד כלפי סוגיות הנוגעות להווייה הלאומית היהודית, ובלי לפזר את ערפילי הספק המכסים את מהות העצמאות המדינית של היהודים בארצם, לא יהיה טעם רב בתוכניות הפרטה למיניהן, בשינויים בעדיפויות בשיכון, ברפורמות בחינוך לגיל הרך וכו'.

לא תהיה כמעט תועלת בביצוע שינויים פראקטיים אם לא יוצבו קודם הפרמטרים הבסיסיים, אשר קובעים את עצם יכולת קיומה של יישות יהודית פוליטית עצמאית, שלמענה אמורים להתבצע אותם תוכניות, שינויים ורפורמות. ארבע השנים שחלפו המחישו עד כמה שבירי נותר המפעל הציוני למרות שחלפו מאה שנים מאז היווסדו. הניסיון של השנים הללו הוכיח כי מספיק שמושכות

השלטון יימסרו למחנה השמאל לקדנציה אחת בלבד, כדי לסכן באופן מוחשי את ערכי היסוד אשר עליהם הושתת המסד הציוני. על כן חיוני הדבר, שבתקופת כהונתה של ממשלת נתניהו תיווצר הסכמה רחבה ובלתי חוזרת לגבי כמה מאותם ערכי יסוד, כך ששום ממשלה בעתיד לא תעז להפקירם או להפירם.

ראשונה בין הסוגיות אשר אותן יש להוציא מהוויכוח הציבורי הוא נושא גבולות המדינה. הרי ללא גבולות בטוחים (לאור המציאות במזרח), מוסכמים (על הרוב המכריע של עם ישראל) ומוכרים (כמינימום הכרחי לגבי אלה אשר השמדת ישראל אינה מטרותם), קשה יהיה להגיע להתוויית פתרונות ארוכי טווח לא רק לגבי ביטחונה של המדינה, אלא גם עבור בעיות חיוניות בתחומי הכלכלה, חברה ותחבורה וכו'.

לדוגמה, פיתוח המטרופולין של מישור החוף יושפע באופן מכריע ממתן או משלילת האפשרות להתרחב מזרחה; פריסת עורקי תחבורה שנועדו לשרת מטרופולין זה תלכד צורה שונה בהתאם לתרחישים השונים: צורה אחת אם יגבילו את תחומי המדינה לרצועה צרה וצפופה של 20 ק"מ בין הים ובין המדרונות המערביים של הרי יהודה ושומרון, וצורה אחרת לגמרי אם תתאפשר תנופת בנייה על המדרונות הללו. תכנון משק המים יהיה שונה לחלוטין גם הוא אם מקורות המים ביהודה ושומרון יישארו תחת שלטון ריבוני ישראלי, או אם מקורות אלה יימסרו לשליטה ערבית. מחירי הדיור, וכפועל יוצא מדד המחירים לצרכן, יושפעו באופן דרמטי אם תהיה או לא תהיה אפשרות של רכישת קרקעות זולות "חמש דקות מכפר סבא".

שאלת הגבולות מהווה אפוא גורם מהותי בקביעת דפוסי ההתפתחות העתידית של המדינה כמעט בכל תחומי החיים. חוסר-ודאות מתמשך סביב הגדרתם מעוות ומעכב התפתחות זו. על כן, ולא רק מבחינה ביטחונית, חיוני לפזר אי בהירות זאת, ובמהרה.

המחלוקת הנמשכת בציבור הישראלי לגבי שאלת הגבולות שואבת את קיומה מבורות מתמשכת לגבי המשמעות האסטרטגית האמיתית של שטחי ישי"ע, המאפשרת לחסידי הוויתורים הטריטוריאליים להמשיך להפיץ את עמדותיהם המופרכות. על כן, יש להפנות את מיטב המאמצים והכשרונות אשר יכולה הממשלה הנוכחית לגייס כדי לחולל הכרה לאומית (ובינלאומית) רחבה בקרב כל מגזרי הציבור, כי בין אם אדם הינו חסיד של מדינת

הלכה ובין אם הינו חסיד של דמוקרטיה ליברלית חילונית, אין מקום למחלוקת ביניהם על שלמות הארץ.

מרשם לפעולה

ברור כמעט מאליו כי מקור האיום על המשך שליטה ישראלית על שטחי יהודה ושומרון אינו באלה אשר אמונתם בזכותו של עם ישראל על ארץ ישראל מהווה גורם מנחה בגיבוש עמדותיהם הפוליטיות. על כן, הסרת איום זה טמון בשינועם של אלה שאינם מכירים בזכות זו, או של אלה אשר סבורים כי על אף הכרתם בזכות זו – אילו צים פוליטים מחייבים ויתור עליה. לפיכך יש להפנות מאמצים לניסוח ולהעברת מסרים המבארים בהירות ובפשטות את ההשפעות הקשות והסכנות המוחשיות שעוללות לבוע ישירות ממסירת שטחי יהודה ושומרון לשליטה ערבית עבור האוכלוסייה היהודית כולה – חילוניים ודתיים כאחד, ללא הבדל בין אנשי ימין ואנשי שמאל.

מימוש מטרה זו מחייב פעולה לפחות בשלושה מישורים:

- פיזור מעטה הבורות, אי ההבנה ועיוות האמת סביב חשיבותם האסטרטגית של שטחי יהודה ושומרון.
- הגדרה מחדש של המושג "שלום", ומיקומו בסדר העדיפות הלאומי (יציקת תוכן מהותי במושג "שלום בטוח").
- ניסוח רציונל ליברלי-חילוני לגבי המשך שליטה ישראלית ביהודה ושומרון (הצגת אריאל כרצועת הביטחון של שינקין).

כמובן שברשימה מצומצמת זו אין אפשרות לפרוס את מלוא ההנמקות ודרכי הפעולה הראויות בכל אחד מהמישורים הללו. אני נאלץ אפוא להסתפק בתיאור שלי של המרכיבים העיקריים באיפיון המרשם המוצע. כמו כן אני נמנע מלהיכנס לפירוט האמצעים האופרטיביים או הטכניקות המעשיות להעברת המסרים הנדרשים, ואני מצטמצם בציון מתומצמת של התכנים המהותיים בלבד.¹

פיזור מעטה הבורות סביב חשיבותם האסטרטגית של שטחי יש"ע

אחד המיתוסים המזיקים ביותר שאותו הצליחו חסידי הוויתורים להשריש בקרב רבים, הוא המיתוס כי העידן של נשק מודרני ארוך טווח מפחית את הערך האסטרטגי של מרחבים טריטוריאליים. לאמתו של דבר ההיפך הגמור הוא נכון. דווקא בשל הטווח המוגבר, הניידות המוגברת וכוח האש המוגבר של מערכות הנשק כיום, עולה חשיבות הקרקע כגורם חיוני ביצירת כושר הישרדות מול אותן מערכות. למרחב קרקעי תפקיד מכריע:

(א) כגורם הרתעה – הוא מאפשר "יכולת מכה שנייה" (SECOND STRIKE CAPABILITY) אשר ללא המורה

מפניה אין למעשה דבר שיכול להרתיע ותוקף מלהנחית "מכה ראשונה".

(ב) כגורם הגנה במקרה של כשל ההרתעה – מאפשר לצבא, אשר בנוי במידה רבה על מערך מילואים, שהות לבלום כוחות אויב פולשים הרחק יחסית מפאתי המטרופולין, עד לגיוסם והפעלתם של כוחות המילואים, פעולות אשר זמן ביצוען יתארך באופן משמעותי אם ייעשו בתנאי התקפה ארוכת טווח על העורף. במקרה של שטחי יהודה ושומרון (והגולן) מדובר גם על יתרונות טופוגרפיים משמעותיים אשר יספקו לכוח סדיר, הסובל מנחיתות מספרית מובהקת, עמדות הגנה אופטימליות ועליונות מבצעית על פני כוחות קרקע של האויב, עד להגעת התגברות של כוח המילואים, תוך כדי מיזעור מספר הנפגעים.

(ג) כגורם המאפשר פיזור אוכלוסייה ואזורים ופינוי נפגעים בתרחיש של שימוש בנשק לא-קונבנציונלי (תרחיש שבו יש תבונה רבה במיקום יישובים יהודים צמודים ליישובים פלשתינים, כדי להוריד את ההסתברות להפעלת נשק כזה).

אולם לא רק מאפיינים כללים של מערכות נשק מודרניות מגבירים את חשיבותו הכללית של מרחב קרקעי עבור ישראל. גם המימדים הייחודיים של שטחי יהודה ושומרון הופכים את הוויתור עליהם להימור נטול אחריות, החורג מעבר לגבולות של הסיכון הגליטימי שממשלה שקולה יכולה ליטול על עצמה או להטיל על עמה. והרי בכל מימד אפשרי טמונה סכנה קיומית עבור ישראל:

(א) במימד הרוחב: למרות שתומכי הנסיגה מדקלמים (באופן פרדוקסל) כי ישראל חייבת "צבא חזק לשמור על השלום", מימוש מדיניות הוויתורים הטריטוריאליים יצמצם את ישראל למימדים שלא יאפשרו, באופן פיזי, פריסת מערך צבאי להגנה על מישור החוף (הדורשת בין 50-150 ק"מ לפחות), ויותר את הרצועה הצרה בת 20-30 ק"מ רוחב ו-150 ק"מ אורך – המאכלסת 80 אחוזים של אוכלוסיית ישראל, ואחוז דומה של פעילות כלכלתה – חשופה ופגיעה לחלוטין לכל תוקפנות ממזרח.

(ב) במימד האורך: משמעות מדיניות הנסיגה היא יצירת גבול ארוך ומפותל של 500 ק"מ במזרח, הנושק לפאתי המטרופולין הישראלי, מרחק הליכה למרכזי אוכלוסייה עיקריים, אליהם יוכלו לחדור "אויבי השלום" כדי לבצע בהם מעשי טרור ולסגת חזרה בחסות הלילה. עובדה זו תחייב את ישראל לקוט מאמצים כדי לאטום גבול זה. עבור מדינה שבה הצבא נשען במידה רבה על כוח מילואים, זוהי משימה שתיצור עומס בלתי סביר על המשק והחברה. קשה לראות כיצד ניתן יהיה למנוע העתקת המציאות של גבול הצפון לגבול המזרח, וזאת בלא שתהיה בצדו השני רצועת ביטחון ולו

¹ פירוט חלק מההיבטים הללו מופיע במאמרי הקודמים ב"נתיבי": "יציונות עכשווית – אסטרטגיה של יישום" (גיליון 1/1990), "מי הת' הום כתהום בלתי עבירה בסכסוך הישראלי-ערבי" (גיליון 3/1992), "ניסיון או סיפוח: בעיית השטחים מההיבט של ניהול סיכונים רציונלי" (גיליון 3/1993), "הימין לאחר אוסלו" (גיליון 3/1994).

בשטחי ישיע הינו חיוני אפוא למניעת מלחמה, והוא שצריך להיות בראש סולם העדיפויות הלאומיות, ולא עשיית שלום בלתי מציאותי המבוסס על "הרמוניה" סקנדינבית בלתי מושגת.

על כן "שלום בטוח" איננו חייב להיות סיסמת בחירות ריקה מתוכן. בהקשר הישראלי-ערבי המושג "שלום בטוח" פירושו הרחקת המלחמה על ידי שמירת נכסים אסטרטגיים ומיזעור הפיתוי לתקיפה. כל הסדר "שלום" המבוסס על יסוד אחר לא יהיה אלא אחיזת עיניים או הימור חסר אחריות. שלום כזה אינו אלא שלום מסוכן ורעוע, המבשר את בואה של מלחמה.

אריאל כרצועת הביטחון של שינקין

נתאים הגיאוגרפיים השוררים במזה"ת, מבנה המיקוח בסכסוך הישראלי-פלשתיני הינו בלתי ניתן לפתרון – כלומר המקסימום שישראל יכולה להציע לפלשתינים, בהתחשב באינטרסים הביטחוניים החיוניים שלה, הינו פחות מהמינימום שהפלשתינים יכולים לקבל בהתחשב באינטרסים הלאומיים החיוניים שלהם. לאור המשמעות הביטחונית של שטחי יהודה ושומרון עבור ישראל, כל הצעה מצד ישראל אשר לא תפקיר את ביטחונה, פירושה הצעה בלתי מספקת עבור הפלשתינים, שתהיה מורכבת ממכלול משפיל של מובלעות מנותקות ומצומקות המחוברות זו לזו על ידי מבוך של מסדרונות מוקפים מאחזים צבאיים ישראלים. ועל כך כבר העיר פרופ' אמנון רובינשטיין: "נחיתות מסוג זה – שלעולם לא תתקבל על דעת אויבים וידידים כאחד – פירושה העמקת "ההשפלה" הפלשתינאית ועמה הגברת האיבה לישראל והנצחתו של הסכסוך..." ("הארץ" 6.8.76).

משום כך, התביעה להמשך שליטה ישראלית מלאה בכל יהודה ושומרון אינה בשום אופן תולדה של פנאטיות משיחית או לאומנות קנאית, אלא מסקנה העולה מניתוח קר ומפוכח של המציאות המזרח תיכונית. והרי אם נסיגה ממרבית שטחי יהודה ושומרון אינה מציאותית, בשל הסכנות הביטחוניות שכלפיהן היא חושפת את ישראל, ומסירת מקצת שטחי יהודה ושומרון אינה מועילה משום שאין בה כדי לספק את הפלשתינים, לא נותרה אלא האלטרנטיבה של המשך שליטה ישראלית על השטח כולו.²

במציאות זו, הדרך לשמירת "השלום" ברורה: קיום מצב של "העדר מלחמה", הנשען על כושר הרתעה, עד אשר שינויים מהותיים במבנה השלטון במדינות ערב יאפשרו השגת "הרמוניה הדדית". עד למטה-מורפוזה מיוחלת זו, שבה המשטרים באזורנו יהפכו למשטרים שאינם רואים באלימות אמצעי לפתרון סכסוכים, שלום וביטחונם של לוגמי האספרסו בשינקין ובפלורנטין תלויים במידה רבה בהשלת מרות ישראלית על כל המרחב בינם לבין הירדן, שבלעדיו לא ניתן יהיה להגן על הדמוקרטיה מפני ים העריצות הסובב אותה.

של מטר אחד, לא מליציה פרו-ישראלית בפיקוד ישראלי כדוגמת צד"ל, ולא נוכחות צבאית ישראלית.

(ג) במימד הגובה: משמעות מדיניות הנסיגה היא חשיפתה של מרבית התשתית האזרחית והצבאית בתוך "הקו הירוק" – נמלי תעופה אזרחיים וצבאיים, נמלי ים, מערכת התחבורה היבשתית, מערכת המים המתוקים, רשת החשמל ותחנות כוח עיקריות, מרכזי תקשורת ותמסורת, מרכזי פיקוד ושליטה, וכאמור 80 אחוזים מהאוכלוסייה האזרחית – לתצפית ולירי מכלי נשק הזמינים לגורמים טרוריסטיים "אויבי השלום", אשר ישלטו מעל רכסי יהודה ושומרון שליטה ללא מיצרים על השפלה היהודית הפגיעה הפרוסה למרגלותיהם.

(ד) במימד העומק: משמעות מדיניות הנסיגה היא ויתור על מקורות מים המהווים את המאגר החשוב ביותר למי שתייה עבור המטרופולין הישראלי, כאשר כל קידוח של בארות פלשתינים בשיפולים המערביים של הרי יהודה ושומרון "עלול לנתק את האספקה לאתרי השאיבה הישראליים, לגרום להורדת מפלס מי התהום בחלקו של המאגר המשתרע מערבת ליקו הירוק, ולגרום לחדירת מי מלח לתוך שדות השאיבה הישראליים ולהריסתם לצמיתות" (U.S. News and World Report – 16.12.95).

יציקת תוכן מהותי במושג "שלום בטוח"

יוש"לום" הוא מושג רדנדי. אין איש בישראל אשר יעז לומר שהוא נמנה על מתנגדיו. עיון חטוף במילון יגלה כי אותו צירוף בן ארבע אותיות של המונח "שלום" מכילו בתוכו לפחות שני מובנים שונים, אשר מבטאים למעשה שני מצבים פוליטיים הפוכים זה מזה! מחד גיסא, משמעות אפשרית אחת שניתן לייחס למונח "שלום" היא מצב של "הרמוניה הדדית", המתקיים כתוצאה מאינטרס משותף של הצדדים בהמשך קיומו. מאידך גיסא, פירוש אחר אותו ניתן לייחס לו הוא מצב של "העדר מלחמה", המתקיים כתוצאה מכוח ההרתעה של אחד הצדדים (או שניהם) אשר מונע מהאחר לתוקפו.

מחקרים רבים בתחום חקר היחסים הבינלאומיים מצביעים על כך כי שלום על פי הגירסה של "הרמוניה הדדית" מתקיים בעיקר בין מדינות בעלות משטר דמוקרטי, בעוד ששלום שבו מעורבים משטרים רודנים דוגמת אלה שבמזה"ת הוא בדרך כלל מהסוג השני.

זהו, אם כן, "השלום" הרלוונטי ובר-ההשגה באזורנו, וכאמור קיומו מותנה בקיום יכולת הרתעה. אולם לאור החשיבות האסטרטגית של שטחי ישיע, מסירתם לצד הערבי תחסל למעשה את יכולת ההרתעה הישראלית, ותיצור מצב של "איה-הרתעה מוחלטת שבו כשלעצמו יש פיתוי כפייתי כמעט לתקוף את ישראל מכל העברים", כדברי שמעון פרס ("דבר" 27.6.75). המשך שליטה ישראלית

² ביחס לערבי ישיע בהקשר זה ראה "הימין לא-חר אוסלו" (שם, עמ' 21-23), שבו אני מאמץ את גישתו של אמנון רובינשטיין כי "אין לקבל את הטיעון העקרוני שעל-פיו רשאים ערביי ארץ-ישראל להחליט על דעת עצמם כיצד לארגן את חייהם המדיניים".

סיכום

השליט כלפי אזרחיו, הינה מרשם מוכח לביעור האלימות בין מדינות.

הפצת עמדה זו והשרשתה צריכות להיות דאגתה העליונה (Over-riding Concern) של ממשלת ישראל. בחתירתה ליעד זה היא יכולה להיות מודרכת על ידי מילותיו של אמנון רובינשטיין, אשר בשוללו את האפשרות שערבים יקבעו את חיינו המדיניים, קבע כי "לישראל ... זכות וחובה להביע דעתה ולעשות למען קבלת דעתה".

לפיכך, משימתה הראשונה של ממשלת ישראל הנכנסת תהיה להיערך למאמץ הסברתי נחוש ומתמשך בארץ ומחוצה לה, אשר מטרתו תהיה להביא להסכמה לאומית והשלמה בינלאומית עם זכותה וחובתה של ישראל ליצור הכרה בשפיות הגלומה בשלמות הארץ ■

ושא הגבולות משפיע בצורה דרסטית כמעט על כל תחומי החיים הלאומיים. חוסר הוודאות אודות קביעתם יעיב על מכלול התחומים הללו. לאחר דורות של מלחמות ותוקפנות נגדה, מדינת ישראל זכאית לגבולות מוכרים ובטוחים – כדי שתוכל לצעוד בביטחה לקראת שנות ה-2000.

הנוסחה למזרח תיכון שלו ויציב אינה אפוא ויתורים טריטוריאליים של מדינת ישראל, אלא רפורמות דמוקרטיות במדינות ערב. שכן, בעוד שהדרך הראשונה איננה אלא מתכון בדוק לאי-יציבות, הדרך השנייה (הכוללת הגדלת הפלורליזם הפוליטי וה-Accountability של

מדיניות עס־יהודי למדינת ישראל

יחזקאל דרור

התחדשות התואמת עולם משתנה, היא מעיקרה של המשכיות העם היהודי (במובן הנכון של "עס־תרבות") וגם תנאי לשרידות דמוגרפית ולהצלחתו של "חינוך".

שנית, היעד הנכון אינו "שימור" הקיים, אלא קיום "משמעותי" וגם משגשג. כרוכה בכך משמעות גוברת של השתייכות לעם היהודי: ברמת הפרט – כחלק מרכזי מעצמותו; ברמת הכלל – כמעצבת את חיי הפרהסיה ואת הפעולה הקולקטיבית; וגם ברמה כלל-אנושית, שכן יצירתה של היהדות היא משמעותית גם בשל תרומתה הרבה לתרבות הכלל-אנושית בעתיד.

שלישית, טעות חמורה היא למקד את הדאגה ל"קיום" ביהדות התפוצות בלבד. אמנם בתפוצות רב החשש לשחיקה דמוגרפית – בשל שיעורי פרוץ נמוכים, נישואים מחוץ לעדה והתבוללות. אולם חמורה לא פחות לטווח הארוך היא סכנת ה"התבוללות" של יהודי מדינת ישראל, כולל התרחקות מיהדות, גיבוש מעין-לאום "ישראלי" והידמות יתירה לתרבויות זרות. מכאן, שדאגה להמשך הקיום המשמעותי של העם היהודי והיהדות מחייבת פעולות נמרצות בישראל גופה, לא פחות מאשר בתפוצות, גם אם בצורה שונה.

יחדיו, מצטרפים מובנים מורחבים אלה לערך-על של "קיום משמעותי ושגשוג", המחייב חידושי מדיניות ומעשה רבים. לאלה מכוונת המדיניות שאני מציע לכנותה "מדיניות עס־יהודי".

תפקידו העיקרי של ראש ממשלה הוא עיצוב כיוון לעתיד. משימה זו חשובה וגם קשה במיוחד בתקופת המעבר בה מצויים העם היהודי ומדינת ישראל, עת עולם האתמול הולך ונמוג ואירודאות אופפת את עולם העתיד. במצב זה יש משנה חשיבות להבהרתם של ערכים העשויים לשמש מצפן להתוויית העתיד, בפרט לנוכח סביבה דינאמית.

כערך-על כזה אני מציע את **קיומם המשמעותי ושגשוגם של העם היהודי/היהדות**. דאגה להמשך קיומו של העם היהודי היתה תכלית קיומה של הציונות, והיא ממשיכה להעסיק את התנועה הציונית ואת מדינת ישראל, אך הנושא נתפס בדרך כלל באופן צר, שהביא לפעולה שיגרתית ולהזנחת תחומים חיוניים. לפיכך, יש צורך בהרחבת המובן של "המשך קיומו של העם היהודי".

ראשית, אין מקום להבחנה בין הקיום של "יהודים" לקיום של "יהדות". העם היהודי אינו "לאום" ו"יחידה אתנית" במובן הרגיל, אלא שילוב היסטורי יוצא-דופן של עס־חובק־תרבות. של חברה – מבחינה דמוגרפית, לשונית והיסטורית – ומעגל תרבות ייחודי – במובן הערכי, הדתי וההתנהגותי, המקיף גם "culture" וגם "civilization".

לפיכך, מייקוד תשומת הלב בהיבט הדמוגרפי של המשך קיום העם היהודי – לוקה בחסר. גם היאחזות ב"חינוך" ככלי מרכזי לשימור קיומו של העם היהודי, אינה מספקת, על אף חשיבותה הרבה. שהרי, יצירתיות תרבותית רוחנית פלורליסטית, הממשיכה את המסורת היהודית תוך

מדיניות עם-יהודי כגישה כוללת

נחלת הכלל, הפצת העברית כשפה-תרבות של כל העם, חיזוק הקשרים החברתיים בתוך העם בעזרת רשת תיקשוב ומולטימדיה יהודית, העמדת מוסדות חינוך ותרבות כלל-יהודיים – אלה מייצגים כיווני פעולה מומלצים המצויים ברובם בראשית הדרך בלבד.

אך דרוש יותר מכך, שכן אחדות העם מחייבת הכרה בפלורליזם ויחד עם זאת בניית גשרים בין כל חלקי העם והדגשת השותפות. כך למשל, "מדיניות עם-יהודי" מחייבת הכרה בכל הזרמים ביהדות שיש בהם משום המשך קיום משמעותי של העם / תרבות היהודיים, גם אם מבחינה פוליטית-קואליציונית ניתנת בארץ לפי שעה וזכות קדימה לאורתודוקסיה והפסיקה בנושאי דת נעשית בעיקר על פי ההלכה.

מסקנה "תפעולית" אחרת מן המדיניות להגברת האחדות בעם מצויה בתחום הדיוור והשיכון: יש לצמצם את ההפרדה הטריטוריאלית בין בעלי השקפות שונות. הוא הדין גם בתחום החינוך: הכרה באחדות העם ובצורך בהיכרות הדדית צריכה ללוות את זכות ההורים לחנך את ילדיהם על פי תפיסה זו או אחרת במסגרת כלל ערכי היהדות.

מאמץ מיוחד דרוש לחיזוק ההזדהות עם כלל העם, בקרב האוכלוסייה היהודית של מדינת ישראל. הדבר כרוך בהגברת צביונה היהודי של מדינת ישראל, כפי שידון בהמשך. אך דרושה גם תמורה בסדר היום הציבורי, תוך הענקת יתר תשומת לב לסוגיות של כלל העם היהודי, בין היתר באמצעות התקשורת, בצורה המושכת התבוננות ויחד עם זאת מציגה כלים מעשיים שיש בהם כדי לעזור. בכל הנוגע לתחושת אחדותו של העם היהודי, נועד תפקיד רב לראש הממשלה, כמעצב השיח הציבורי ומכשיר לבבות. כמו כן, יש לדרבן בנייתה של מנהיגות רוחנית מאחדת לכלל העם, החסרה מאוד כיום.

צביונה היהודי של מדינת ישראל

צביון יהודי מוגבר של מדינת ישראל הוא ערך בפני עצמו. הוא גם הכרחי למניעת פער גדל והולך בין ישראל לתפוצות, לעצירת מגמות אנטי-ציונות (בכסות "פוסט-ציונית") בכיוון "לאום ישראלי", ובעיקר – להמשך קיומם ושגשוגם של העם היהודי והיהדות, שכן קרוב למחציתו של עם זה ומרבית צעיריו חיים במדינת ישראל.

בתחום זה דרוש הרבה יותר מאשר "חינוך" במובן המקובל של המושג, שכן בהעדר תכנים חדשים המקנים משמעות לצביון היהודי – עלול ריבוי שיעורי ה"יהדות" לגרום לאלרגיה במקום להזדהות. לפיכך, העמקת צביונה היהודי של מדינת ישראל מחייבת יצירתיות תרבותית אשר תספק תכני המשך ליהדות, תוך התאמה לעולם חדש. יש לעשות רבות גם בתחום הפרחסייה הציבורית, בצורה התוחמת "גבול תרבותי" סביב מדינת ישראל. כך למשל, יש מקום לשקול מחדש את כל הטקסים הממלכתיים תוך הגברת צביונם היהודי, במקום לדבוק בפרוטוקול דיפלומטי מערבי מיושן. מומלץ גם לתקן את חוק יסוד:

י"מ סגרת החשיבה של "מדיניות עם-יהודי" כגישה כוללת, אינה דומה למושג המקובל של "מדיניות תפוצות", אשר מפריד בין מדינת ישראל ליהדות התפוצות ושם את הדגש על התייחסותה של ישראל (ה"ינושא") אל התפוצות (ה"מושא"). בניגוד לתפיסה השנייה, מבליטה הגישה של "מדיניות עם-יהודי" את אחדותו של העם, על מרכיביו היושבים בארץ ובתפוצות, תוך הכוונת החשיבה והמעשה להתמודדות עם בעיות העם היהודי בכללותו.

חשיבה במונחים של "מדיניות עם-יהודי" גם מעמידה ומחריפה דילמות. למשל, היא מכירה באפשרות של מתח וניגוד בין צרכיה של מדינת ישראל לצרכי התפוצות, וגם אינה מקבלת כמובן מאליו שצרכיה של מדינת ישראל קודמים תמיד. כך, בין השאר, באשר להקצאת משאבים לפיתוחה של מדינת ישראל לעומת הקצאתם לחיזוק הקיום היהודי בתפוצות. בהקשר זה ניתן להעלות על הדעת גם פעולות ביטחוניות של ישראל, שיש בהן חשש לפגיעה במעמדה של תפוצה זו או אחרת, וגם סוגיית מעמדם של "יורדים" נראית אחרת מזוויית של "מדיניות עם-יהודי", לעומת ראייה שיגרתית מבחינתה של מדינת ישראל.

שימת דגש על "מדיניות עם-יהודי" גם מחריפה את המתח שבין מהותה של ישראל כמדינת העם היהודי לבין היותה המדינה הדמוקרטית של כלל תושביה. מסקנה מינימלית מ"מדיניות עם-יהודי" היא כי יש לחזק את שיקולי העם היהודי בהכרעותיה של מדינת ישראל, כולל הצורך הבעייתי לתת אולי מעמד לנציגי העם היהודי מן התפוצות בהכרעות ישראליות בעלות חשיבות מבחינתו של העם היהודי בכללותו.

ראשי פרקים ל"מדיניות עם-יהודי"

אילו היה הרעיון של "מדיניות עם-יהודי" מעלה דילמות קשות (כנ"ל) בלבד, ייתכן כי עדיף היה שלא להעלותו בשלב זה כמעמסה נוספת על ראש הממשלה. אולם הרעיון של מדיניות עם-יהודי גורר לא רק דילמות, אלא גם קווי מדיניות מומלצים ברורים, חשובים וחדשניים בחלקם. הדבר יומחש באמצעות חמישה תחומים הכרוכים זה בזה: הדגשת אחדות העם וחיזוקה; צביונה היהודי של מדינת ישראל; עידוד יצירתיות יהודית; פיתוח מוסדות כלל-יהודיים שמרכזם ירושלים; מדיניות חוץ "יהודית".

הדגשת אחדות העם וחיזוקה

ק ו פעולה ברור הצפון ב"מדיניות עם-יהודי" הוא טיפוח וחיזוק הסולידריות ותחושת "כלל כנסת ישראל" של העם היהודי, לא רק בחזקת שותפות גורל היסטורית גרידא, אלא כתחושת ייעוד ושלילות משותפים לעתיד.

טיפוח סמלי הזדהות לכלל, קידום "פרקטיקה" שהיא

פיתוח מוסדות כלל-יהודיים שמרכזם ירושלים

עומת הקושי למצוא כלי מדיניות המעודדים בצורה משמעותית יצירתיות, קל יחסית לפתח מוסדות כלל-יהודיים תוך מיקומם בירושלים, כבירתו הרוחנית וגם המדינית של העם היהודי. לשם כך יש לעשות להקצאת קרקעות תוך מתן עדיפות למוסדות כלל-יהודיים, כולל אולי הקמתה של "קריית העם היהודי". כמו כן, יש מקום לסיוע ישיר להקמת "גופי עס-יהודי" מכל הסוגים, החל בבתי דין לפסיקה הלכתית וגמור באוניברסיטה של העם היהודי, כולל מרכזי מחקר ביהדות, ארגוני מדיניות כלל-יהודיים מסוגים חדשים וכיוצא באלה.

כבוד האדם וחירותו, על ידי תוספת התייחסות ל"אחריותו וחובותיו" של האדם, על פי ערכי היהדות המתנים זכויות בחובות, וכורכים כבוד – באחריות (זוהי כיום המגמה הבינלאומית, אלא שאנו מפגרים גם ב"חיקוי מתוך התבוללות").

הקשר זה כדאי גם לשקול איסור מכירה של בשר חזיר במדינת ישראל, בשל חשיבות האיסור על אכילת החזיר במסורת היהודית. יאה זה אקט סמלי-חוקי מיוחד, הבא להבליט את אופיה היהודי הייחודי של מדינת ישראל (ואיסור זה תואם גם את אמונתם של מרבית בני המיעוטים בארץ).

עידוד יצירתיות יהודית

ני הגורמים החשובים ביותר הקובעים את עתידו של העם היהודי הם אופייה היהודי של מדינת ישראל (תוך דחייה של "עבודה זרה" מודרנית בדמות השאיפה ל"נורמליות") וטיבה של היצירה היהודית החדשה. ללא יצירה תוססת תתאבן היהדות, ותביא לנטישתה הגוברת, כשלא תעמוד לה אפילו הגברת הוראתם של תכנים היסטוריים.

על היצירה היהודית להיות פלורליסטית, החל בתחומי ההלכה וגמור בתחומי רוח ותרבות לא-דתיים וגם אנטי-דתיים, כל עוד שורשים להם במסורת היהודית העשירה והמגוונת. כך למשל, פיתוח מושגים חדשים של צדק חברתי הוא צורך דחוף, גם במדינת ישראל וגם באנושות בכללותה, כשמוסר הנביאים מספק לכך בסיס איתן, גם בראייה חילונית קיצונית.

יצירתיות היא נחלה של הפרט אשר גורמיה החברתיים אינם ברורים. אך על פי המעט הידוע בתחום זה, יש מקום לאופטימיות, שכן עצם המתחים בחייה של ישראל וגם בחייה של התפוצות יש בהם כדי לדרבן יצירה רבה ומגוונת. אך כאמור, בתחום זה של עידוד היצירה, אין הרבה מקום ל"מדיניות". יחד עם זאת, גם המעט האפשרי הוא חשוב: סיוע ליוצרים ללא קשר לביקוש המוני, תוך עידוד חדשנות מגוונת גם אם סיכוייה "לתפוס" אינם גדולים. לגישה זו יש השלכות, למשל, על הסדרת פעולתם של אמצעי התקשורת ההמוניים, פרטיים וציבוריים, תוך ניתוק חלקי בין כוחות ה"שוק" לבין עידוד היצירתיות.

מדיניות חוץ "יהודית"

דוגמה אחרונה לביטוייה האפשריים של "מדיניות עם-יהודי", תוצג כאן האפשרות לכלול בין יסודות מדיניות החוץ הישראלית אלמנטים יהודיים. כך למשל, ייתכן שעל ישראל להציג בדיונים בסוגיות כלל עולמיות עמדה ערכית של צדק היונקת מהיהדות, במקום ללכת שבי אך ורק אחרי "היגיון המדינה" או עמדתה של ארצות-הברית.

מוקד ל"מדיניות עם-יהודי" ליד ראש הממשלה

די לפתח ולתת משקל רב ל"מדיניות עם-יהודי", הלכה למעשה, תידרש מעורבות אישית של ראש הממשלה. בנוסף לכך, על משרד ראש הממשלה במתכונתו החדשה לכלול מרכיב רב-איכות וגם רב-עוצמה אשר יסייע לראש הממשלה ויפעל מטעמו בפיתוחם ובמימושם של מרכיבים הולכים ורבים של "מדיניות עם-יהודי", במשולב עם תחומים קרובים כדוגמת הגברת העלייה.

עצם המלאכה תיעשה על ידי משרדי הממשלה, בצורת פרויקטים מיוחדים, ותוך מאמץ להפוך את הנושא לנחלת הכלל ולשלב בו גורמים לא-ממשלתיים רבים. אך ללא יוזמה מצד ראש הממשלה ועוזריו אין סיכוי לחדשנות מסוג "מדיניות עם-יהודי" במציאות הפוליטית והבירוקרטית של מדינת ישראל ■